

Харитонов Євген Олегович,
*доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
Заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри цивільного
права Національного університету «Одеська юридична академія»*

РЕКОДИФІКАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА І РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Розпочате два роки тому масштабне оновлення цивільного законодавства України, пройшло етап формування концепції рекодифікації, та найближчим часом має перейти у стадію практичного втілення положень згаданої Концепції [1]. При цьому має бути подоланий важливий рубіж модернізації структури Цивільного кодексу (фактично на підґрунті реставрації структури проєкту ЦК України у редакції 1996 року), який полягає у поверненні до складу Кодексу Книг «Сімейне право» та «Міжнародне приватне право».

Якщо включення до ЦК України книги «Міжнародне приватне право» не викликає заперечень, то ідея реставрації книги «Сімейне право» багатьма вітчизняними правознавцями оцінюється негативно.

Отже, поглянемо, яке вирішення цього питання пропонують розробники проєкту оновленого ЦК. Враховуючи необхідність оцінки аргументації такої позиції, наведемо відповідний фрагмент Концепції дослівно: «СІМЕЙНЕ ПРАВО.

У сучасній системі законодавства поряд із ЦК України чинний також СК України, більшість положень якого були свого часу безпідставно виокремлено із проєкту ЦК України. Здійснюючи рекодифікацію цивільного законодавства, пропонується повернутися до звичайно прийнятого у світі погляду на місце у цивільній кодифікації приватноправового нормативного масиву у сфері сім'ї та шлюбу. Зважаючи на історію права та юридичну логіку, цей нормативний масив складає вагомий частину приватного права та органічно переплетений з усіма конструкціями та розділами цивільних кодексів – спадковим правом, правом власності, зобов'язаннями, дієздатністю, опікою і піклуванням тощо. Дві «глобальні» кодифікації – ФЦК і НЦУ, поширили такий підхід на більшість країн світу. Варто взяти до уваги й те, що останні оригінальні кодифікації XX–XXI ст.ст. (Аргентина, Бразилія, Грузія, Естонія, Квебек, Нідерланди, Румунія, Угорщина,

Чехія тощо) також включили до своїх структур сімейне право. І це не дивно, адже що може бути більш цивілістичним, ніж сімейне право? У цих країнах зважають на здоровий глузд, поняття приватного (цивільного) права, необхідність запровадження єдиних принципів функціонування громадянського суспільства. На думку розробників модерних кодексів, сучасне сімейне право неможливо розглядати окремо від цивільного, навіть з погляду юридичної техніки – настільки органічно питання сімейного права вплетені у канву всього цивільного права.

Отже, включення сімейного права до оновленого ЦК України розглядається Робочою групою архіважливим кроком до гармонізації української доктрини і законодавства з *jus commune*» [1, с. 59].

Таким чином, головний мотив і аргумент розробників Концепції на користь включення у Цивільний кодекс книги «Сімейне право» полягає в тому, що це дозволить «повернутися до звичайно прийнятого у світі погляду на місце у цивільній кодифікації приватноправового нормативного масиву у сфері сім'ї та шлюбу. Зважаючи на історію права та юридичну логіку, такий нормативний масив складає вагомому частину приватного права та органічно переплетений з усіма конструкціями та розділами цивільних кодексів» [1, с. 59, 126].

Оцінюючи наведену аргументацію, варто зауважити, що далеко не завжди і не всюди сімейне право розглядалося, як частина права цивільного (чи навіть, права приватного).

Так, у Стародавньому Римі не існувало такої частини права, як «сімейне права», про що свідчить відсутність відповідного розділу в Інституційній системі побудови права. Натомість, сімейний стан оцінювався, передусім, з позицій значення його для існування правоздатності вільної людини. Він був одним із трьох станів-передумов (поряд зі станом свободи і станом громадянства), але не виконував роль безпосереднього регулятора відносин всередині римської сім'ї, усі учасники якої просто мали беззастережно підпорядковуватися голові родини, що мав батьківську владу у родині (*patria potestas*). Тому цивільних відносин між членами римської родини, побудованої на магнатській спорідненості, не виникало.

Певною мірою змінив ситуацію перехід до когнатської сім'ї, але й після того в інституційній системі не з'явився розділ «Сімейне право». Натомість, групам норм, що регулювала шлюбні та суміжні з ними відносини, почали надавати усе більшої ваги у Східній Римській (Візантійській) імперії, в чому виразно виявлявся вплив східної (ортодоксальної) гілки християнства та особистих уподобань візантійських імператорів, починаючи з Юстиніана I (Великого).

Після стагнації у цій галузі в добу Середньовіччя тенденція визнання домінування категорії особи (особистості) у приватному праві стала виразною напередодні та під час європейських кодифікацій цивільного законодавства XIX ст., що зумовило (хоча й не відразу) надання значення загальному статусу приватної особи, захисту прав та інтересів людини також і у сімейних відносинах.

Доба Великих кодифікацій була прикметна появою таких видатних актів як Австрійський цивільний кодекс 1811 року, концепція котрого була сформульована під впливом ідей природного права та ідеалів Просвітництва щодо рівності людей; Кодексу Наполеона, який був спрямований на захист прав людини і громадянина; Німецького цивільного кодексу, побудованого за пандектною («всеохоплюючою») системою, котра, на відміну від перших двох згаданих кодексів, не мав підґрунтям ідей природного права, але містив книгу «Сімейне право».

Саме два останніх зі згаданих кодексів, завдяки імперським потугам і авторитету юриспруденції, помітно вплинули на наступні кодифікації у європейських країнах. У тому числі, в рішеннях регулювання сімейних відносин у Цивільних кодексах. На таких засадах вирішувалися і питання про регулювання сімейних відносин у проєктах ЦК України 1996–2001 рр., аж поки Сімейний кодекс не був прийнятий як окремий Закон.

Відтак постає питання, чому так трапилось і хто наразі має рацію у питаннях визначення долі СК України?

Варто зауважити, що апеляція розробників Концепції оновлення ЦК до європейського досвіду регулювання сімейних відносин не видається надто переконливою, так само, як і теза про відсутність

розрізнення цивільного і сімейного законодавства в *jus commune*.

Натомість, маємо відсутність єдиного для Європи алгоритму регулювання сімейних відносин. Розмаїття у цій галузі існувало у Стародавньому Світі (Римська та Візантійська імперії) і продовжує існувати наразі (у Південній і Східній Європі чимало країн мають окремі Сімейні кодекси) [2, с. 64–92]. Так само відсутня і завершена концепція регулювання сімейних відносин у ЄС, де, зауважимо, уніфікація цивільного і сімейного законодавства держав-членів відбувається паралельно [2, с. 93–104].

Враховуючи зазначене, можна зробити висновок, що доцільність і обсяг регулювання сімейних відносин у Цивільному кодексі наразі потребує більш глибокого вивчення і додаткового обґрунтування.

Література:

1. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.
2. Менджул М. Порівняльне сімейне право. Навч. посібник М. Менджул. Ужгород. РІК-У 2021. 296 с.